

УДК 37.014

СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ МОДЕЛІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ТА ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ

(Частина 2)

Віктор Пашков

У статті розглянуто проблеми та моделі децентралізації керування вищою освітою. Автором розкрито сутність процесу та політики децентралізації, основні причини її запровадження та позитивні ефекти від її реалізації. Обґрунтовано, що децентралізація є формою лібералізації управління вищою школою з боку держави, що має на меті підвищення ефективності діяльності та суспільної відповідальності ВНЗ. На прикладі зарубіжних країн проаналізовано можливі ефекти від використання різних моделей здійснення політики децентралізації, а також зроблено висновки щодо України.

Ключові слова: вища школа, демократизація, децентралізація, рівні управління, моделі політики децентралізації.

В умовах загострення глобальної конкуренції та постійного зменшення державного фінансування вищої школи однією з головних проблем освітніх реформ у провідних країнах світу постає питання підвищення конкурентоспроможності національних систем вищої освіти. Уряди провідних країн світу постійно шукають шляхи, інструменти та гнучкі форми управління, які б не лише змогли компенсувати зменшення державних асигнувань, а й підвищили ефективність витрачання коштів та якість освітніх послуг. У цьому контексті дослідження політики та моделей децентралізації як інструменту поліпшення результатів діяльності ВНЗ стає актуальним в науковому і важливим у практичному відношеннях як у зарубіжних країнах, так і в Україні.

Серед науковців, які займаються цією проблематикою, можна виділити Т. Левченко, М. Яцейко, Д. Дзвінчука, В. Кременя, С. Джаміль. Так, зокрема Т. Левченко у своїй монографії розглядає проблеми реформування систем освіти провідних країн Європи. Відомий експерт з питань реформування вищої освіти Салмі Джаміль у своїй монографії детально аналізує досвід провідних країн світу у створенні університетів світового класу, виокремлюючи децентралізацію як одну з головних детермінант успіху у цій справі. Вітчизняна дослідниця О. Локшина висвітлює реформування системи вищої освіти Великої Британії на початку ХНІ ст. Цікавою є ґрунтовне дослідження (монографія) вітчизняної дослідниці А. Ржевської, присвячене проблемам та напрямкам реформування вищої освіти у Західній Європі у другій половині ХХ ст.

Метою статті є висвітлення накопиченого закордонного досвіду проведення децентралізації управління вищої освіти та аналіз наявних моделей її здійснення.

До завдань, розв'язання яких веде до реалізації поставленої мети, ми

відносимо:

- З'ясування сутності децентралізації управління вищою освітою та можливих ефектів від неї;
- Висвітлення та аналіз моделей здійснення політики децентралізації в вищій освіті;
- Формування висновків щодо можливості застосування в Україні тієї чи іншої моделі децентралізації управління вищою освітою.

У першій частині нами була розглянута сутність процесу та політики децентралізації, основні причини її запровадження та позитивні ефекти від її реалізації. На основі узагальнення зарубіжного досвіду були виділені три моделі політики децентралізації – деконцентрація, делегування влади академічних представницьким органам чи посередницьких структурам; передача повноважень безпосередньо самим ВНЗ – та безпосередньо на конкретних прикладах проаналізована перша модель – деконцентрація. Друга частина статті присвячена аналізу двох інших моделей децентралізації управління вищою освітою – делегуванню влади академічних представницьким органам чи посередницьких структурам; передачі повноважень безпосередньо самим ВНЗ. Також буде проаналізована ситуація, що склалася в управлінні української вищою школою.

Друга модель децентралізації – делегування влади академічних представницьким органам чи посередницьких структурам. Управлінські повноваження і значна частина коштів можуть делегуватися національним асоціаціям закладів вищої освіти, які до цього діяли як консультативні органи. Вони також можуть утворюватися або за територіальним, або за секторальним (в університетському та неуніверситетському, державному та приватному секторах) принципами. Ці асоціації та організації нерідко беруть на себе повну відповідальність за навчання й підготовку фахівців в масштабах всієї країни чи регіону, не залишаючи при цьому ніякої ролі регіональним і місцевим органам влади. Оперативні цільові показники і базові умови звітності ВНЗ при цьому розробляються центральним урядом. Сьогодні така схема децентралізації управління практикується у Великій Британії, Новій Зеландії, частково у США, ФРН, Індії тощо. Таку модель децентралізації можна назвати академічною олігархією, оскільки владні повноваження значною мірою концентруються в руках ректорів, що входять до цих асоціацій. В її основі лежить історично сформована модель відносин між політичною та академічною елітами, що характеризується високим ступенем довіри між ними. Держава сприймається не як контролер, а спостерігач, що покладається у процесі управління вищою школою на верхівку академічної спільноти, легітимізуючи її ініціативи щодо самоорганізації та самоврядування в галузі [1, с. 584]. Організація навчального процесу, дослідницької діяльності, розробка та ухвалення освітніх програм та навчальних планів, прийом студентів та працівників, розпорядження фінансовими ресурсами, визначення стратегії розвитку ВНЗ залишається сферою відповідальності вузівського менеджменту. Держава зі свого боку, прямо не втручаючись у діяльність вузів, через освітні стандарти та державні перевірки контролює якість вищої освіти, забезпечує визначений рівень державного фінансування, встановлює стратегічні пріоритети.

У Великій Британії, на відміну від інших країн Європи, управління

освітою здійснюється на двох рівнях – центральному та локальному, регіональний відсутній. Це пов'язано з історичними особливостями країни і відображає характер прийнятого адміністративного поділу: Англії та Уельсу – на графства, Шотландії – на області, Північної Ірландії – на округи. Центральними органами управління є Міністерство освіти та науки Об'єднаного Королівства, автономними частинами якого також є Управління у справах освіти Уельсу, Шотландський департамент освіти та Департамент освіти Північної Ірландії. Основний орган в цій системі – Міністерство освіти та науки Об'єднаного Королівства, яке хоча і несе відповідальність перш за все за шкільну і університетську освіту в Англії, але фактично визначає загальнонаціональну освітню політику. Міністерство освіти та науки встановлює мінімальні стандарти, контролює підготовку та розподіл спеціалістів, приймає безпосередню участь у виробленні загальної стратегії розвитку всіх видів і рівнів освіти, встановлює максимальний рівень тарифів за навчання, підтримує НДДКР, визначає затрати на освіту, виділяє гранти на ті чи інші цілі. Частину владних повноважень у сфері вищої освіти, які могли б виконуватися регіональним рівнем управління, отримали університетські ради з фінансування вищої освіти (три) в Англії, Уельсі, Шотландії, які розподіляють між університетами отримані від уряду бюджетні асигнування. До складу цих рад входять представники ВНЗ (3/4 складу), а також роботодавців та профспілок. Університетські ради були створені у 1991 р., замінивши державний комітет з університетських грантів. До 1997 р., крім розподілення коштів, отриманих від центрального уряду, вони також здійснювали академічний якісний аудит для чого мали комітети оцінки якості. Зараз ситуація змінилася. Аудит з 1 серпня 1997 р. проводить Агентство якісної гарантії, і воно ж виставляє з 1 жовтня 1997 р. якісну оцінку в Англії та Уельсі. Шотландія залишила відповідальність за оцінювання університетської ради [10, с. 116]. Що стосується Північної Ірландії (2 університети та 2 коледжі), де з 2001 р. діє пряме правління з Лондону, такої ради не створено і фінансування ВНЗ цієї території здійснює центральне міністерство, оскільки правлячі кола Британії побоюються віддавати освітню галузь ірландським націоналістам із партії Шін Фей, яка протягом останніх 40 років неодмінно здобуває перемогу на місцевих виборах, а їх військове крило – ІРА – до початку ХНІ ст. вело терористичну діяльність у Великій Британії. Британський досвід децентралізації управління вищою школою перейняла Нова Зеландія, де також була створена Ради з розподілу субсидій університетам. З 1999 р., окрім розподілу фінансування, ця рада займається також процесом акредитації ВНЗ та навчальних програм, складає національні рейтинги ВНЗ [2, с. 116].

Елементи цієї моделі у поєднанні з політичною деконцентрацією спостерігаються і у ФРН. У процесі розбудови національної вищої школи у Німеччині після Другої світової війни, Конференція ректорів і президентів вищої школи отримала ряд владних повноважень і сьогодні перебуває у процесі трансформації від консультативного до владного органу у системі вищої освіти. Конференція (утворена у 1949 р.), яка виступає в ролі посередника між різними федеральними і земельними міністерствами і системою вищої освіти, покликана забезпечити виконання завдань в сфері НДДКР, викладання, підвищення кваліфікації, трансферу технологій та міжнародної

діяльності.

У зв'язку з особливостями державного устрою Німеччини Конференція ректорів і президентів вищої школи відіграє дуже важливу роль в плані гармонізації законів і нормативних актів, що діють у різних землях. У ній беруть участь 258 вищих навчальних закладів (понад 98 % ВНЗ). Слід зазначити, що суттєвий вплив Конференції на освітню політику та набуття нею владних повноважень значною мірою зумовлюється тим фактом, що це представницьке об'єднання ВНЗ не сповідує принципів співпраці з Міністерством освіти та жорстко відстоює власні позиції. Невипадково колишній канцлер ФРН Гельмут Коль назвав цей орган «найбільш реакційною організацією ФРН» [3, с. 99].

В Індії частина владних повноважень у сфері управління вищою школою знаходиться у компетенції громадських органів, що формують ВНЗ країни. Перш за все, це стосується вищої технічної освіти, яка є гордістю національної вищої школи. Так, створена у 1987 р. Індійська рада з технічної освіти, що складається з ректорів технічних ВНЗ країни, розробляє та затверджує галузеві стандарти навчання та здійснює оцінку якості освіти у царині технічних наук. Також деякими владними повноваженнями володіє Асоціація університетів Індії. Вона визначає умови та принципи роботи на території Індії іноземних провайдерів вищої освіти. Ці умови оформлюються у вигляді рекомендацій Асоціації, що мають статус підзаконних нормативно-правових актів, і є обов'язковими до виконання [4, с. 38].

Третя модель: адміністративна оперативна автономія делегується на найнижчий можливий рівень – рівень ВНЗ. Держава стимулює тим самим освітні інституції вивчати ринок праці й освітніх послуг шляхом підтримки тісних контактів з місцевими приватними компаніями, змушує розробляти нові навчальні курси і програми підготовки, здійснювати пост-моніторинг працевлаштування випускників. Тільки стандарти навичок і умінь, а також вимоги до професійних кваліфікацій і екзаменаційні вимоги визначаються на рівні центральних органів влади – для забезпечення якості навчання і підготовки (США, Канада) [5, с. 87]. За цією моделлю ВНЗ виступає самостійним гравцем, суб'єктом на ринку освітніх послуг, а якість освіти більшою мірою стає сферою відповідальності окремого ВНЗ, ніж держави. Профільне Міністерство встановлює лише нижню (мінімальну) планку компетентності та кваліфікації. У межах даної моделі проведення децентралізації також відбуваються зміни у фінансуванні: використовується практика глобальних бюджетів, коли ВНЗ за своєю заявкою отримує кошти від Міністерства без постатейного розділення витрат, отримує право акумулювати зароблені гроші і самостійно розподіляти їх за необхідними напрямками.

Виникнення цієї моделі у північноамериканських країнах пояснюється тим фактом, що вища школа у цих країнах формувалася паралельно з процесами становлення державності. Як наслідок, домінуючим став вплив не федеральної влади, а регіональної громадськості. Запозичена оксфордська модель організації ВНЗ у поєднанні з мінімальним втручанням центральної влади зумовили з одного боку регіоналізацію системи вищої освіти США через сильну пов'язаність діяльності вузів в кожному штаті з інтересами регіональних політичних і бізнес-еліт, а з іншого високий рівень автономії американських

ВНЗ. Розподіл повноважень призводить до високого ступеня децентралізації керування. Це проявляється у тому, що федеральний уряд ніколи не провадив прямого контролю за діяльністю вузів на будь-якому рівні. Участь федерального уряду в управлінні та фінансуванні вищої школи обмежується виділенням та розподілом відповідних дослідницьких фондів, наданням фінансової допомоги студентам (переважно у вигляді студентських позик), а також підтримкою деяких політичних заходів. Така традиція підкреслена в урядовому документі «Америка – 2000: стратегія в освіті» (1991 р.): «Роль федерального уряду була й залишається обмеженою в галузі освіти... Вашингтон може лише допомагати, визначати стандарти, виявляти зразки досягнень, здійснювати додаткове фінансування» [6, с. 53]. До компетенції Департаменту освіти США (федерального міністерства освіти) в основному відноситься управління та контроль за ефективним та цільовим використанням вузами федеральних асигнувань, які розподіляються на 21 федеральну цільову програму, з яких 7 стосуються вищої школи. Навіть за умов схвалення урядом інновацій у галузі освіти, місцеві органи всіляко намагаються обмежити його втручання у процес навчання та управління. Слово «освіта» відсутнє у Конституції США, ратифікованій у 1788 р. І тільки Десята поправка до неї, затверджена в 1791 р., закріпила освітні прерогативи за окремими штатами. Освіту не вважали галуззю, яка перебуває в компетенції центрального уряду, бо уряд майже не цікавився питаннями освіти. Батьки-засновники були твердо переконані в тому, що лише офіційні прямі посередники (ВНЗ) в освіті повинні вирішувати, якою вона має бути [7, с. 16]. І хоча ця модель довгий час була локалізована в межах Північної Америки, у 2010 р. Норвегія та Швеція заявили про намір протягом 10 років перейти до такої моделі.

Прикладом вкрай децентралізованої системи вищої освіти є Канада. У країні немає загальнонаціонального міністерства освіти. Конституція Канади (1982 р.) надає 10 провінціям – суб'єктам федерації виключну відповідальність та повноваження в сфері освіти, в результаті чого в країні фактично сформувалися 10 автономних освітніх систем. До компетенції федерального уряду відносяться лише питання освіти військових і членів їхніх сімей (Міністерство оборони) та освіти корінного населення країни (індіанців та північних народів), за що відповідальний Департамент у справах індіанців та північних територій. Участь федерального уряду у функціонуванні системи вищої освіти є досить обмеженою. Федеральні асигнування через цільові державні фонди спрямовуються на реконструкцію та будівництво навчальних корпусів та дослідницьких центрів ВНЗ, модернізацію матеріально-технічної бази наукових лабораторій, підтримку пріоритетних науково-дослідницьких проектів, співпраці вузів та приватних компаній, виплату стипендій деяким категоріям аспірантів та магістрів. Федеральний уряд також підтримує програму студентських позик, прийняту у 1999 р., спрямовану на збільшення доступності вищої освіти для малозабезпечених верств населення. За цією програмою у 2000–2010 рр. освіту отримали більш ніж 100 000 студентів. Загалом частка федерального уряду у загальній структурі державного фінансування вузів складає лише 20 %, 80 % припадає на уряди провінцій [6, с. 60].

Роль центрального рівня управління системою вищої освіти в Канаді

виконує створена у 1967 р. з ініціативи міністрів освіти провінцій Рада міністрів освіти Канади (Council of Ministers of Education). До її завдань відноситься загальне планування розвитку галузі, організація співробітництва та консультацій з питань освіти між провінціями, взаємодія з федеральним урядом, узгодження регіональних освітніх політик. Фактично діяльність Ради носить координаційний, а не контролюючий чи нормотворчий характер.

Уряди провінцій несуть основний тягар державного фінансування ВНЗ. Водночас оксфордська модель організації діяльності ВНЗ, запозичена канадцами у колишньої метрополії, зумовлює високий рівень автономії вузів. Вузи є повністю самостійними у своїй діяльності, вільно розпоряджаються власними бюджетами, мають статус юридичної особи. Кожний ВНЗ самостійно формує власну стратегію інституційного розвитку, навчальні плани та освітні програми, визначає пріоритетні напрямки діяльності в освітній та дослідницькій сферах, здійснює пошук альтернативних джерел фінансування, визначає статті витрат та розподіляє кошти між ними, встановлює власні правила прийому абітурієнтів, плату за навчання та рівень оплати праці працівників. Регіональна влада лише формує правове поле їх діяльності та здійснює контроль за витрачанням коштів. Високому рівню автономії канадських вузів сприяє і той факт, що державні кошти не є основним джерелом фінансування, і складають лише 25-30 % їх доходів.

Водночас, крім певних переваг, така модель децентралізації має і негативні аспекти: неузгодженість програм підготовки, неузгодженість діяльності ВНЗ одного профілю у різних регіонах. Це призводить до труднощів при переведенні студентів з ВНЗ одного регіону до іншого, зіставленні рівня освіти випускників різних ВНЗ.

Попри те, що децентралізація управління є провідною тенденцією реформ у вищій школі провідних країн світу, Україна поволі реагує на ці зміни, зберігаючи модернізований варіант централізованого керування системою вищої освіти. Необхідність впровадження автономії ВНЗ підкреслювалася практично в усіх офіційних документах з питань розвитку освітньої системи протягом періоду незалежності. Статтею 29 Закону України «Про вищу освіту» (2002) стверджується, що «управління вищим навчальним закладом здійснюється на основі принципів автономії та самоврядування» [8]. Проте, як справедливо зазначає М. Поляков, «українські реалії свідчать, що ВНЗ залишаються низовими елементами жорстко регламентованої, ієрархічної системи, в якій відповідальність за кінцевий освітній продукт розсіяна між багатьма державними інституціями, в результаті чого втрачається конкретна відповідальність за якість освіти, а влада – як центральна, так і місцева – і далі володіє всіма можливостями втручатися у внутрішньовузівське життя і з цінними порадами, і з адміністративними примхами» [9, с. 512]. Схожою є думка іншого вітчизняного дослідника П. Сауха: «освітня політика в Україні залишається моносуб'єктною і не спирається на суспільні механізми управління освітою, що обмежує умови для свободи вибору інституційних стратегій розвитку, освітніх технологій та методів. Не дивлячись на «імітовану активність» держави щодо реформування системи вищої освіти, вона залишається у «міцних обіймах» МОН та інших центральних структур, тоді як справжні

актори освітнього ринку (вузи) позбавлені свободи та можливості впливати на реформування галузі» [10, с. 47]. Обидва дослідники до того ж є ректорами державних вузів.

Нині автономія вітчизняних університетів та академічні права і свободи регламентується Законом України «Про вищу освіту», який визначає рамки автономії і самоврядування ВНЗ у питаннях кадрової політики, присвоєння вчених звань, формування контингенту студентів, визначення змісту навчальних програм, методик викладання, академічних стандартів, управління і самоврядування, адміністрування і фінансового менеджменту. Водночас залишились нерозв'язаними проблеми розширення прав вищих навчальних закладів щодо розподілу фінансових ресурсів, прозорості та доступності для громадсько-державного контролю всієї академічної та фінансової діяльності ВНЗ.

Надання автономії ВНЗ, насамперед, означає, що має відбутися перерозподіл повноважень між МОН та ВНЗ на користь останніх. Відповідно зі зменшенням повноважень, зміниться й роль профільного міністерства у системі вищої освіти, влада якого втратить авторитарний характер. Дотепер профільне міністерство не робило спроб надати вузам більшу свободу і незалежність у діяльності та не виходило з ініціативами щодо запровадження децентралізації управління вищою освітою, не будучи в цьому зацікавленим і не маючи для цього достатньо потужних стимулів.

Однією з важливих засад автономії ВНЗ є право проводити освітню діяльність за власними навчальними планами, затвердженими Вченою Радою вузу. В Україні відповідно до Статей 13 і 14 ЗУ «Про вищу освіту», ВНЗ мають розробляти навчальні плани, дотримуючись схвалених Міністерством освітньо-професійних програм (ОПП), і можуть визначати переліки навчальних дисциплін лише у тих розділах навчальних планів, що відповідають «варіативним частинам» ОПП [8]. З цього можна зробити висновок, що фактично зміст освітніх програм визначає профільне міністерство, а не конкретний ВНЗ. У вигляді державних і галузевих стандартів МОН нав'язує уніфікацію освітніх програм, що природно не враховують ані особливостей регіонів, ані вимог ринку праці. Фактично в Україні освітні стандарти, кваліфікаційні вимоги, процедури акредитації та ліцензування використовуються державою у якості інструментів адміністративного контролю за діяльністю вузів, що часто стає важливішим, ніж власне їх функціональне призначення – регулювання.

Сучасне українське освітнє законодавство дозволяє ВНЗ самостійно визначати внутрішню організацію, надавати додаткові освітні послуги, вести видавничу діяльність, укладати договори про співпрацю з іншими, зокрема закордонними ВНЗ та партнерами, самостійно розробляти та реалізовувати власні програми наукової та науково-виробничої діяльності. ВНЗ також мають право подавати до МОН власні проекти змін до освітнього законодавства.

Таким чином можна зробити висновок, що нині автономія ВНЗ обмежена визначенням методів навчання, змісту варіативної частини ОПП та самостійною організацією свого внутрішнього життя. Водночас спостерігається значна залежність вищів від держави в адміністративній та фінансовій сферах. Проте цього недостатньо, аби вища школа оперативно реагувала на виклики сучасності, зміни в економіці та на ринку праці, стала центром розвитку

прикладної науки та інноваційного бізнесу.

Однією зі спроб та потенційно ефективним інструментом запровадження реальної автономії та децентралізації управління, на яку експерти та академічні кола покладали великі надії, стала практика надання урядом провідним вітчизняним вузам статусу «самоврядного (автономного) дослідницького ВНЗ», правовим підґрунтям якої стала урядова постанова № 163 від 17 лютого 2010 р. **«Про затвердження Положення про дослідницький університет»** [11]. Такий статус передбачав ширші права та додаткове фінансове забезпечення науково-дослідницької діяльності. Водночас подальша реалізація цієї політико-освітньої ініціативи в умовах економічної кризи засвідчила, що хоча сам по собі статус дослідницького університету є гарним інституційним стимулятором покращення освітньої та науково-дослідницької діяльності ВНЗ, його присвоєння поки що не надає суттєвих переваг та бонусів і не веде за собою збільшення державного фінансування. З цього можна зробити висновок, що держава поки не схильна відмовитися від централізованої моделі керування вищою освітою. Її збереження сприяє домінуванню в системі освітньої бюрократії, яка в умовах обмеженості бюджетних ресурсів та відсутності дієвих інструментів громадського контролю орієнтується у своїй діяльності не на якісні результати, а на власні інтереси та формальні показники.

Таким чином можна зробити висновок, що адміністрування вищої освіти на нижчих рівнях – на рівні місцевих органів влади чи ВНЗ – дає змогу виробляти більш узгоджені рішення, які відповідають місцевим реаліям соціально-економічного розвитку, ринкам праці, вимогам рівних можливостей. Місцеві органи виконавчої влади та ВНЗ, як правило, виявляються більш гнучкими, здатними звітувати перед місцевими громадами – нарешті, більш здатними забезпечувати кращу ефективність використання децентралізованих асигнувань, що виділяються.

Вибір однієї з трьох наведених схем децентралізації вищої освіти залежить від багатьох факторів, серед яких фінансові можливості держави і регіонів, рівень якості освіти, типу політичного режиму (за тоталітаризму децентралізація як така взагалі неможлива), розстановці політичних сил у країні та в регіонах, ідеологічна орієнтація уряду (до процесів децентралізації більш схильні ліві уряди). На нашу думку, найкращим варіантом децентралізації для України є третій, що передбачає делегування повноважень на рівень ВНЗ. Інструментом запровадження децентралізації, зокрема третьої моделі, в сфері вищої освіти в Україні потенційно могла б стати практика надання певним ВНЗ статусу самоврядних дослідницьких ВНЗ. Ця ідея була реалізована у лютому 2010 р. постановою уряду. Права, пільги та привілеї в адміністративній та фінансовій сферах, які гарантувалися цим статусом, могли б перетворити дослідницькі ВНЗ на острівки децентралізованих практик та стимулювати підвищення якості як освітніх послуг, так НДДКР. Однак, відсутність фінансування гарантованих прав та привілеїв цих ВНЗ на сьогодні практично нівелювали будь-який ефект від запровадження цього статусу. Попри свій самоврядний статус, вони насправді залишаються в межах централізованої системи управління.

Список використаних джерел:

1. Левченко Т. І. *Європейська освіта: конвергенція та дивергенція* : монографія / Т. І. Левченко. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 656 с.
2. Локшина О. І. *Стратегія модернізації освіти молоді у Великій Британії* / О. І. Локшина // *Психологія і педагогіка*. – 2004. – № 5. – С. 113–119.
3. Хюфнер К. *Управління та фінансування вищої освіти в Німеччині* / К. Хюфнер // *Вища школа*. – 2005. – № 6. – С. 97–117.
4. Яцейко М. *Демократизація освіти як тенденція її розвитку у XXI столітті* / М. Яцейко // *Вища освіта України*. – 2006. – № 4. – С. 35–39.
5. Ржевська А. В. *Розвиток сучасної університетської освіти країн Західної Європи* : монографія / А. В. Ржевська. – Луганськ : ДЗ ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. – 355 с.
6. Козьрин А. Н. *Управление образованием: сравнительный анализ российского и зарубежного законодательства* / А. Н. Козьрин, Д. В. Корф, А. А. Ялбулганов // *Реформы и право*. – 2010. – № 3. – С. 43–62.
7. Боголиб Т. М. *Університет как экономическая корпорация (опыт США)* / Т. М. Боголиб // *Вісник економічної науки України*. – 2010. – № 2. – С. 13–17.
8. Закон України «Про вищу освіту» (в редакції від 10.02.2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>.
9. Поляков Н. В. *Классический университет: от идей античности к идеям Болонского процесса* / Н. В. Поляков, В. С. Савчук. – Д. : Изд-во ДНУ, 2007. – 596 с.
10. Сисоєва С. О. *Вища освіта України: реалії сучасного розвитку* / С. О. Сисоєва, Н. Г. Батечко. – К. : ВД ЕКМО, 2011. – 368 с.
11. *Постанова № 163 від 17 лютого 2010 р. «Про затвердження Положення про дослідницький університет»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/163-2010-n>